

Lietuviški metaforiniai teisės terminai

Dalia Gedzevičienė

Lietuvos teisės institutas

daliagedzev@gmail.com

Anotacija

Lietuvių terminologų požiūris į metaforinius terminus nevienareikšmis. Viena vertus, pripažįstama, kad metaforinis reikšmės perkėlimas yra vienas iš terminų kūrimo būdų, antra vertus, dėl dviejų priežasčių – (1) kad metafora terminui suteikia emocinę-ekspresinę konotaciją ir dėl to terminas praranda emocinį neutralumą ir (2) kad verčiant metaforinius terminus iš kitų kalbų juntamas didelis svetimybės kalbos atitinkamo žodžio semantinio lauko poveikis – matyti metaforinių terminų vengimo polinkis. Šiuo straipsniu siekta išsiaiškinti, kokią dalį lietuviškos teisės terminijos sudaro metaforiniai terminai, remiantis formaliųjų lingvistinių požymių lygmeniu išskirti pagrindines metaforinių terminų raiškos grupes, o žvelgiant į konceptų lygmenį – nurodyti dažniausias metaforizavimo kryptis, metaforų ištakų sritis. Tyrimu nustatyta, kad lietuviški metaforiniai teisės terminai sudaro maždaug 8,8 proc. visos teisės terminijos. Straipsnyje pagal formaliuosius lingvistinius požymius išskirtos keturios metaforinių terminų grupės: (1) kai metaforine reikšme vartojamas žodis yra pagrindinis termino dėmuo; (2) kai metaforine reikšme vartojamas žodis yra priklausomasis termino dėmuo; (3) metaforiniai junginiai; (4) metaforiniai dūriniai. Produktiviausios teisės metaforų ištakų sritys – (1) konkrečiojo mus supančio materialaus pasaulio objektai, dažniausiai – įvairūs daiktai, jų požymiai ir funkcijos bei žmogaus su jais atliekami veiksmai ir (2) žmogus su jam būdingomis fizinėmis ir psichinėmis savybėmis.

Raktažodžiai: metaforiniai terminai; metafora; metaforizavimo kryptis; teisės terminai; terminų žodynas; leksikografija.

1. Įvadas

Lietuvių kalbotyros darbuose paprastai nurodomi trys–keturi terminijos šaltiniai: 1) kai terminizuojami bendrinės kalbos ar tarmių žodžiai, jiems suteikiama terminologinė reikšmė (terminizacija); 2) kai vienos dalykinės srities terminas perkeliamas į naują dalykinę sritį (transterminizacija); 3) kai kuriami nauji terminai – naujadarai; 4) kai terminai skolinami iš kitų

Gedzevičienė, D. 2018. Lietuviški metaforiniai teisės terminai. *Taikomoji kalbotyra* 10: 26–44, www.taikomojikalbotyra.lt

kalbų (Gaivenis 2002: 51; Jakaitienė 2009: 191). Metaforizaciją, arba metaforinį reikšmės perkėlimo būdą, galima įvardyti kaip vieną iš terminų kūrimo būdų, kurį būtų sudėtinga sutapatinti išskirtinai su kuriuo nors vienu iš išvardytų terminijos šaltinių. Hipotetiškai galima teigti, kad jis būdingas visiems keturiems šaltiniams, kadangi 1) esama nemažai metaforinės kilmės terminų, kurių šaltinis – bendrinės kalbos leksika, pvz., *teisės spraga* (metaforinis termino dėmuo straipsnyje pabraukiamas – aut. past.), *bylos iškėlimas*, *gyvybės atėmimas*; 2) taip pat neretai terminai iš vienos dalykinės srities perkeliama į kitą sritį remiantis metaforiniu pagrindu – dėl denotatų funkcijos, formos ar tam tikrų požymių panašumo, pvz., *valstybės imunitetas*, *teisės šaka*; 3) naudojantis sudurtinių terminų darybos tipu – kompozicija, arba dūryba, dūrinyje aktualizuojama dūrinio vieno sando – vieno poliseminio pamatinio žodžio – perkeltinė reikšmė, pvz., *lygiateisiškumas*, *(ne)pilnametis*; 4) kai kurie tarptautiniai terminai perimami ir vartojami ne tik tiesiogine, bet ir perkeltine reikšme, pvz., *kolonija* reikšme ‘speciali darbo, auklėjimo ar bausmės vieta’; negana to, didžiąją dalį tiek vientisinių, tiek sudėtinių lietuviškų metaforinių terminų galima traktuoti kaip semantinius vertinius (skolinius), nes jų terminologinė reikšmė gali būti suformuota atsižvelgiant į kitų kalbų pavyzdį.

Ilgą laiką lietuvių terminologijos darbuose vyravo nevienareikšmis, ganėtinais atsargus požiūris į metaforinius terminus. Viena vertus, pripažįstama, kad metaforinis reikšmės perkėlimas yra vienas iš terminų kūrimo būdų (Gaivenis 2002: 45–52; Jakaitienė 2009: 192), antra vertus, dėl dviejų priežasčių – 1) kad metafora terminui suteikia emocinę-ekspresinę konotaciją ir dėl to terminas praranda stilistinę neutralumą¹ ir 2) kad, verčiant metaforinius terminus iš kitų kalbų į lietuvių kalbą atitinkamai metaforiškai, juntamas didelis svetimybės kalbos atitinkamo žodžio semantinio lauko poveikis – iki šiol matyti metaforinių terminų vengimo polinkis². Vis dėlto, nepaisant šios tendencijos, dabar veik nerasiaime nė vienos mokslo ar kitos dalykinės srities terminijos, kurios tam tikrą dalį nesudarytų taisyklingi, norminiai ir plačiai atitinkamos srities kalboje vartojami metaforiniai terminai. O kai metafora tapo vienu populiariausių kognityvinės lingvistikos tyrimų objektų, ir į metaforinius terminus nukrypo atidesnis tyrėjų žvilgsnis, jie pradėti tirti tiek iš deskriptyvinės, tiek iš preskriptyvinės perspektyvos. Mokslo straipsniuose aptariamos metaforinių

¹ Stilistinis neutralumas nurodomas kaip vienas iš terminams keliamų reikalavimų (Gaivenis 2002: 44), o metaforizacija, atvirkščiai, dažniausiai yra susijusi su emocine konotacija, kuri terminams nėra būdinga (Jakaitienė 2009: 191). Tad, anot Kazimiero Gaivenio, mums reikalingi emociškai neutralūs medicinos, pedagogikos, politikos ir teisės terminai (2002: 47).

² Lietuvių terminologijos tradiciją vengti metaforinių terminų dar kartą patvirtina Egidijaus Zaikauskas pateikta terminų vertimo būdų, taikytų Europos Komisijos Vertimo raštu generalinio direktorato Lietuvių kalbos departamento vertėjų 2013–2014 m., statistika (Zaikauskas 2014: 81–83).

Gedzevičienė, D. 2018. Lietuviški metaforiniai teisės terminai. *Taikomoji kalbotyra* 10: 26–44, www.taikomojikalbotyra.lt

terminų atsiradimo priežastys ir jų funkcijos (Baltrūnaitė 1998), tiriama atskirų sričių – statybos (Stunžinas 2006), mokslo populiarinamųjų tekstų (Petrėnienė 2010), ekonomikos (Vladarskienė 2012), kompiuterijos (Maskaliūnienė, Paura 2013: 137–138; Celiešienė 2016) – metaforinės terminijos specifika, nagrinėjami metaforinių terminų vertimo atitikmenys (Marina 2006; Kanapeckas, Kasparė 2012), taip pat esama straipsnių, skirtų konkrečių metaforinių terminų norminimo klausimams, jų norminimo istorijai (Umbrasas 2014). Lietuviška metaforinė teisės terminija kol kas dar menkai tirta, bet yra darbų, skirtų apskritai teisės kalbos metaforikai aptarti (Koženiauskiene 2009: 319–325), be to, išsamiau tirtos teisės kalbos konceptualiosios metaforos (Koženiauskiene 2005; Gedzevičienė 2015), jų atitikmenys anglų ir lietuvių kalbose (Gražytė, Maskaliūnienė 2009; Šeškauskienė, Stepančuk 2014; Urbonaitė 2015; Šeškauskienė, Talačka, Niunka 2016; Urbonaitė 2017).

Šis straipsnis skirtas tam tikriems bendriesiems lietuviškų metaforinių teisės terminų aspektams ir klausimams aptarti. Metaforinis terminas šiame darbe apibrėžiamas kaip toks terminas, kuris visas arba jo sudėtinė dalis ar kelios dalys vartojamos perkeltine metaforine reikšme. Taigi šio straipsnio **tyrimo objektas** – metaforiniai lietuviški teisės terminai, **darbo tikslai** – (1) išsiaiškinti, kokią dalį lietuviškos teisės terminijos sudaro metaforiniai terminai, (2) remiantis formaliųjų lingvistinių požymių lygmeniu išskirti pagrindines metaforinių terminų raiškos grupes, o žvelgiant į konceptų lygmenį – (3) nurodyti dažniausias šių metaforų *ištakų sritis*³, metaforizavimo kryptis. **Tyrimo metodai** – aprašomasis ir konceptualiųjų metaforų analizės. Remiantis aprašomuoju metodu ir atsižvelgiant į lingvistinę raišką metaforinių terminų visuma grupuojama į tam tikrus tipus, o taikant konceptualiąją analizę nurodomos dažniausios teisei konceptualizuoti pasitelkiamos metaforų ištakų sritys ir perkėlimo motyvacijos veiksniai (metaforinio perkėlimo pagrindas).

Straipsnio **tiriamoji medžiaga** pirmiausia rinkta iš teisės terminų žodynų, o pagalbinis medžiagos šaltinis buvo lietuvių teisės mokslo (teisėtyros) darbai, Europos žodynas *Eurovoc*, *Lietuvos Respublikos terminų bankas*. Iš žodynų ir teisės mokslo darbų metaforiniai terminai rinkti rankiniu būdu. Renkant terminus, susidurta su tam tikromis medžiagos atrankos problemomis, susijusiomis su šaltinių specifika.

³ Metaforos struktūra yra dvilypė, kognityvistų ji traktuojama kaip ištakų srities (angl. *source domain*) požymių perkėlimas, priskyrimas tikslo sričiai (angl. *target domain*) (Lakoff 1993: 206). Ištakų sritis – tai žinios apie reiškinių ar objekto savybes, kurios yra pažįstamos iš jo fizinės ar kultūrinės patirties. Tikslo sritis dažniausiai yra jusliškai nepatiriamo daikto ar reiškinių konceptas (Toleikiene 2013: 153). Kalboje šis jusliškai nepatiriamo objekto konceptas (tikslas sritis) nusakomas, apibūdinamas ištakų sričiai priklausančio ir labiau žmogui pažįstamo objekto leksika. Straipsnyje nagrinėjami atveju tikslo srities konceptai yra teisės sąvokos.

Gedzevičienė, D. 2018. Lietuviški metaforiniai teisės terminai. *Taikomoji kalbotyra* 10: 26–44, www.taikomojikalbotyra.lt

Rinkti terminus parankiausia būtų iš terminų žodyno, tačiau kol kas nėra išleista šiuolaikinio aiškinamojo (nei kapitalinio, nei mokomojo) lietuvių teisės terminų žodyno⁴. Paradoksalu, bet paskutinį kartą tokio žodyno prototipas pasirodė 1954 m. Tai Alfonso Žiurlio sudarytas *Teisinių terminų žodynas*, kuriame pateikiami 2072 savarankiški teisės terminai (TTŽ 1954). Suprantama, kad per šešis dešimtmečius šio žodyno duomenys gerokai paseno, čia nėra gausybės naujų aktualių terminų, jau nekalbant apie tai, kad per tą laiką valstybėje apskritai pereita prie kitos teisinės sistemos. Tad šio žodyno duomenimis darbe naudojamosi su tam tikromis išlygomis, neįtraukiant į tiriamąją medžiagą akivaizdžiai pasenusių, tik socialistinei teisei būdingų ar netaisyklingų, nevertotinų terminų, pvz., *klasinis priešas*, *draugiškasis teismas*, *prekių atleidimo dokumentas* ir pan. Iš pirmo žvilgsnio atrodytų, kad teisės terminų žodyną gali atstoti Remigijaus Mockevičiaus parengtas *Lietuvos Respublikos įstatymuose vartojamų sąvokų žodynas* (SŽ 2015), vis dėlto naudojantis šiuo žodynu iškyla kita problema – ne visos čia pateiktos sąvokos yra teisės terminai, nes teisės aktuose reglamentuojami įvairiausių gyvenimo sričių dalykai, tad, šalia teisės, čia pateikiama ir gausybė kitų sričių terminų, taigi šiuo atveju, bandant atriboti teisės ir ne teisės terminus, neabejotinai neišvengta subjektyvaus tyrėjos žvilgsnio⁵, antra, šį darbą tiksliau būtų vadinti ne žodynu, o žinynu, nes ne visos čia pateikiamos sąvokos apskritai gali būti traktuojamos kaip terminai. Taip pat tiriamoji medžiaga rinkta ir iš trijų dvikalbių verčiamųjų teisės terminų žodynų⁶. Tiesa, dviejų iš jų, Olimpijos Armalytės ir Liongino Pažūsis parengto *Anglų–lietuvių kalbų teisės žodyno* (AŽ 1998) ir Vitos Bitinaitės *Mokomojo anglų–lietuvių kalbų teisės terminų žodyno* (MAŽ 2008), pirmoji kalba yra ne lietuvių, o anglų, taigi ir antraštinis žodis yra anglų kalba, negana to, šio žodyno rengimo atskaitos taškas – ne Lietuvos teisė, besiremianti kontinentinės teisės tradicija, o anglosaksų teisės sistema, todėl kai kurių terminų lietuviškų atitikmenų apskritai nėra ir žodyne jie aiškinami aprašomuoju būdu. Bene parankiausias tiriamajai medžiagai rinkti buvo

⁴ Straipsnio autorės žiniomis, aiškinamasis keliakalbis teisės terminų žodynas rengiamas bendradarbiaujant Vilniaus universiteto mokslininkams ir Valstybinei lietuvių kalbos komisijai. Pasirodžius šiam žodynui bus įmanomi tikslesni ir nuodugnesni lietuviškų teisės terminų, tarp jų ir metaforinių, tyrimai. Plačiau apie lietuvių teisės terminų žodyno poreikį ir gaires tokiam žodynui rengti žr. Žilinskienė (2001).

⁵ Kalbant apie baudžiamąją, konstitucinę ar tarptautinę teisę, nėra itin problemiška atpažinti teisės terminus, tačiau kai susiduriama su komercine, mokesčių teise, taip pat draudimo, verslo, biržos sritimis, sudėtinga atskirti ir išvesti aiškią ribą tarp teisės ir ekonomikos termino, pavyzdžiui, tokie terminai kaip *neliečiamasis kapitalas*, *išaldytos lėšos*, *šešėlinė ekonomika*, *investicijų portfelis*, *smulkusis / stambusis akcininkas*. Straipsnio autorės nuomone, kokios konkrečiai srities yra terminas, priklauso nuo teksto ir konteksto, kuriame jis vartojamas, pvz., jei tai būtų teismo sprendimas *išaldyti lėšas*, šį terminą traktuotume kaip teisės terminą, tačiau jei ekonomisto apžvalgoje būtų kalbama apie valstybės ar įmonės, verslininko *išaldytas lėšas*, į šį žodžių junginį pagrįstai žvelgtume kaip į ekonomikos terminą. Taigi anksčiau išvardytus probleminius terminus galima vertinti kaip bendrus abiem sritims – tiek teisei, tiek ekonomikai. Vis dėlto svarbiausia šiuo atveju tai, kad, nesant itin aiškių ir griežtų kriterijų atskirti teisės terminus nuo kitų sričių terminų, metaforiškumo specifikos tyrimui, ypač terminų grupavimui pagal lingvistinę formą, tai neturi lemiamos įtakos.

⁶ Šie žodynai neaiškinamieji, čia nerasime terminų apibrėžimų, juose tik pateikiamas termino vertimas į atitinkamą kitą kalbą.

Gedzevičienė, D. 2018. Lietuviški metaforiniai teisės terminai. *Taikomoji kalbotyra* 10: 26–44, www.taikomojikalbotyra.lt

Yvonne Goldammer ir Sigitos Plaušinaičio parengtas *Lietuvių–vokiečių kalbų žodynas teisininkams* (LVKŽ 2006), nes, viena, šio žodyno pirmoji kalba yra lietuvių, antra, čia pateikiamos teisinės leksikos atrankos pagrindas buvo Lietuvos Respublikos teisinė sistema.

Tiek autorės asmeninis teisės mokslo tekstų archyvas, tiek *Lietuvos Respublikos terminų bankas*, tiek ir žodynas *Eurovoc* buvo ne pagrindiniai, bet antriniai medžiagos šaltiniai, o siekiant nustatyti, ar terminologinė reikšmė formuota pasitelkiant (ir) metaforinį reikšmės perkėlimo būdą, remtasi ne vien subjektyvia kalbine nuojauta, bet ir *Dabartinės lietuvių kalbos žodyne* (DLKŽe 2011) teikiamomis atitinkamo žodžio reikšmėmis.

2. Metaforinių terminų grupavimas pagal formaliuosius lingvistinius požymius

Lietuvių terminologijos darbuose pavyko aptikti tik du bandymus tipologizuoti metaforinius terminus pagal formaliuosius lingvistinius požymius⁷: tai Roberto Stunžino išskirti du statybos terminų metaforų tipai – (1) nominacinės (pvz., *iešmas*, [*kranas*] *kojos*, *girdėjimo slenkstis*) ir (2) požymių metaforos (pvz., *grybiškoji [konstrukcija]*, *plaukiškasis [pleišėjimas]*) (2006: 63), ir Rasuolės Vladarskienės pagal ekonomikos metaforinių terminų struktūrą išskirti keturi aptariamų metaforų tipai – (1) vientisiniai metaforiniai terminai (pvz., *atkarpa* reikšme ‘obligacijos palūkanos’), (2) perkeltinės reikšmės sudėtinių terminų pagrindiniai žodžiai, arba nominacinės metaforos (pvz., [*kainų*] *žirklės*, [*mokesčių*] *našta*), (3) sudėtinių terminų metaforiniai priklausomieji dėmenys, arba požymio metaforos (pvz., *bloga [paskola]*, *šliaužiančioji [infliacija]*, *pagalvės [mokestis]*) ir (4) metaforiniai žodžių junginiai (pvz., *šoko terapija*) (2012: 85–86). Matyti, kad R. Stunžino metaforų tipologija gerokai glaustesnė, o R. Vladarskienės labiau išplėtotą: tai, ką R. Stunžinas įvardija vienu nominacinių metaforų tipu, R. Vladarskienė išskiria į tris atskirus tipus – (1), (2) ir (4). Abiejų metaforinių terminų grupavimų išeities taškas – metaforinio termino sintaksinė struktūra, arba perkeltine reikšme vartojamo žodžio sintaksinis ryšys su kitais termino kaip žodžių junginio žodžiais.

Šio straipsnio autorės pateikiama metaforinių teisės terminų klasifikacija taip pat iš dalies remiasi abiejų prieš tai aptartų autorių metaforų grupavimais, tik atsisakyta nominacinių metaforų termino, grindžiant tuo, kad šiuo metu kognityvinės lingvistikos išplėtotos konceptualiosios metaforos teorijos kontekste tik vieno iš terminų metaforų tipų (kai perkeltine reikšme vartojamas termino

⁷ Apie bandymus klasifikuoti metaforinius pasakymus pagal jų lingvistinę raišką plačiau žr.: Gudavičius (2014: 36).

pagrindinis žodis, paprastai reiškiamas daiktavardžiu) įvardijimas nominacinėmis metaforomis sukelia šiokios tokios painiavos, dviprasmybės. Konceptualiosios metaforos teoretikai metaforinių pasakymų visumą linkę skirstyti į dvi pagrindines grupes: kalbines, arba konvencines metaforas (dar kitaip vadinamas mirusiomis, sustabarėjusiomis, nusidėvėjusiomis, leksikalizuotomis) ir poetines (dar vadinamas gyvosiomis, originaliomis, tikslinėmis ir pan.) metaforas⁸. Pirmoji kalbinių metaforų grupė pagal jos pagrindinę kalboje atliekamą nominacijos funkciją dar vadinama nominacinėmis, arba pavadinančiosiomis, metaforomis, nes pagrindinė jų funkcija – užpildyti žodyno spragas, pavadinti tuos tikrovės dalykus, kurie iki metaforinio pavadinimo kitokio vardo neturėjo (Marcinkevičienė 1994: 77). Kadangi iš esmės visų (ir ne tik metaforinių) terminų atsiradimas pirmiausia siejamas su tam tikros iki tol kalboje pavadinimo neturėjusios sąvokos įvardijimo, taigi nominacijos, tikslu, tik vienos terminų metaforų grupės pavadinimas nominacinėmis metaforomis šiuolaikinių metaforos teorijų kontekste atrodo diskutuotinas, nes žvelgiant funkcinio aspektu visos terminų metaforos yra nominacinės metaforos, nors, antra vertus, pagrįstas žvelgiant iš kitos perspektyvos, nes akcentuojamas metaforiškai vartojamo žodžio vaidmuo, funkcija termine (o ne kalboje apskritai) kaip sintaksinėje konstrukcijoje: metafora arba pavadina patį denotatą (nominacinės metaforos), arba įvardija esminį jo požymį (požymio metaforos).

Straipsnio autorės pateikiama metaforinių teisės terminų klasifikacija pagal formaliuosius lingvistinius požymius iš esmės remiasi dviem kriterijais – (1) sintaksinio žodžių ryšio žodžių junginyje kriterijumi, t. y. žiūrima, ar metaforine reikšme vartojamas žodis yra priklausomasis, ar pagrindinis dėmuo žodžių junginyje – sudėtiniame termine (šiuo kriterijumi pagrįsta ir R. Vladarskienės pateikta metaforinių terminų klasifikacija), (2) morfologinio požymio kriterijumi – t. y. atsižvelgiama, kokia kalbos dalimi dažniausiai eina metaforinis termino dėmuo, taip pat atkreipiamas dėmesys į dūrinių dėmenų metaforiškumą. Taigi išskiriamos tokios pagrindinės metaforinių teisės terminų grupės:

1. *kai metaforine reikšme vartojamas žodis yra pagrindinis termino dėmuo*; šiai grupei priskiriami ne tik sudėtiniai, bet ir vientisiniai, arba vienažodžiai, terminai, kai pagrindinis ir

---

⁸ Kai kurie metaforos tyrinėtojai, pritariantys *metaforos karjeros* teorijai, atsižvelgdami į metaforiškumo laipsnį, linkę išskirti ir tarpinę grandį tarp šių dviejų opozicinių metaforų grupių – iš dalies leksikalizuotas (angl. *partially lexicalized*) metaforas (Ritchie 2012: 13) arba pusiau konvencionalių metaforinių pasakymų (angl. *semi-conventionalized metaphorical expressions*) kategoriją (Raffaelli, Katunar 2016).

vienintelis termino dėmuo vartojamas metaforine reikšme; pagal tai, kokia kalbos dalimi reiškiamas metaforinis dėmuo, dar išskiriami tokie du pogrupiai:

- a) *daiktavardinės metaforos*, pvz., *įstatymas* (SŽ 507), *suėmimas* (LVKŽ 117), *parodymai* (TMD), *kurstymas* (LVKŽ 65), *išlaikymas* (LVKŽ 51), *priesaikos sulaužymas* (SŽ 105), *juridinis asmuo* (SŽ 522), *Bendrijos organai* (SŽ 123), *Konstitucijos dvasia* (LVKŽ 62), *kodekso pažeidimas* (SŽ 149), *nuosprendžio švelninimas* (LVKŽ 81), *laisvės atėmimas* (TTŽ 81), *diplomatinių santykių nutraukimas* (TTŽ 105), *derybų nutrūkimas* (ALŽ 70), *šalutinė giminystės linija* (ALŽ 404), *teisės perėjimas* (LVKŽ 128), *teisėjų neliečiamumas* (AŽ 254) ir t. t.;
- b) *veiksmažodinės metaforos* – nors tradiciškai terminologijoje terminais linkstama laikyti tik tam tikras kalbos dalis – daiktavardžius ir daiktavardinius junginius, tačiau mokslo ir praktikos kalboje, kurioje terminai funkcionuoja, tų formų nepakanka, pirmiausia čia neįmanoma išsiversti be specialios reikšmės veiksmažodžių (Umbrasas 2010: 14), ypač veiksmažodinių junginių reikšmė išryškėja dirbant su konkrečiais tektais ir matant jų vaidmenį realiojoje vartosenoje, tad šiame straipsnyje ir veiksmažodiniai junginiai traktuojami kaip terminai, lygiaverčiai daiktavardiniams⁹. Pabrėžtina, kad itin reikšmingą dalį veiksmažodinių teisės terminų sudaro metaforine reikšme vartojami veiksmažodžiai, pvz., *kilti atsakomybei* (TMD), *patraukti atsakomybėn* (TTŽ 184), *užtraukti atsakomybę* (SŽ 317), *nutraukti bylą* (AŽ 78), *suversti kaltę* (AŽ 64), *išspręsti bylą* (AŽ 122), *laimėti bylą* (TTŽ 80), *atmesti kaltinimą* (MAŽ 24), *iškelti bylą* (AŽ 375), *griebtis smurto* (AŽ 511), *laikytis įstatymo* (TTŽ 80), *atimti teisę* (AŽ 129), *priimti / paremti įstatymo projektą* (AŽ 63), *sušvelninti nuosprendį* (AŽ 93), *leisti įstatymus* (TTŽ 82), *turėti teisę* (TTŽ 176), *duoti parodymus* (AŽ 308), *teisiškai saistyti* (AŽ 267) ir t. t.;

2. *kai metaforine reikšme vartojamas žodis yra priklausomasis termino dėmuo*, jis gali būti reiškiamas būdvardžiu, viena iš neasmenuojamųjų veiksmažodžio formų – dalyviu, daiktavardžio kilmininku, prieveiksmiu, taip pat čia priskirtini ir priklausomi metaforiniai

⁹ Požiūris į specialios reikšmės veiksmažodinius junginius bene geriausiai išryškina atotrūkį tarp terminų realiosios vartosenos, t. y. jų funkcionavimo, ir terminų fiksavimo žodynuose, žinynuose ir pan., taip pat išryškėja darbo su konkrečiais tektais ir tekstynais svarba, kadangi dalyje žodinių veiksmažodiniai junginiai apskritai nefiksuojami, pvz., „Lietuvių–vokiečių kalbų žodyne teisininkams“ (kuris būtų itin parankus tyrimui ir statistiniams duomenims, nes jo pirmoji kalba yra lietuvių) visiškai atsiribota nuo veiksmažodinių junginių. Likusiuose tyrimui naudojamuose žodynuose jų pateikiama, dvikalbiuose anglų–lietuvių žodynuose jų iš tiesų gausu, tačiau šiuo atveju tyrimą apunkina tai, kad pirmoji kalba yra ne lietuvių ir dalis išverstų atitikmenų lietuvių kalboje nefunkcionuoja kaip teisės terminai.

termino dėmenys, reiškiami frazeologizmais ir kitais sustabarėjusiais žodžių junginiais, sąlygiškai, siekiant pratęsti metaforų grupių pagal kalbos dalis išskyrimą, galima būtų išskirti *būdvardines, dalyvines, daiktavardines, prieviksmines, frazeologizmus* ir kt. metaforas, tačiau kadangi tokie išskirti pogrupiai kiekvienas atskirai būtų negausūs, smulkesnio skirstymo šioje grupėje atsisakyta, pvz., *nesunkus nusikaltimas* (SŽ 843), *iširusi santuoka* (SŽ 475), *atviras konkursas* (SŽ 88), *kalti veiksmai* (LVKŽ 56), *Aukščiausiasis Teismas* (LVKŽ 14), *nusistovėjusi praktika* (LVKŽ 82), *protingas terminas* (LVKŽ 104), *viršūnių susitikimas* (LVKŽ 147), *išaldytas turtas* (MAŽ 27), *(kalnę) lengvinanti / sunkinanti aplinkybė* (TTŽ 13), *lanksti konstitucija* (TTŽ 75), *nepilna šeima* (AŽ 185), *švelnus teisinis režimas* (TMD), *kryžminė apklausa* (LVKŽ 65), *plačiai aiškinti* (MAŽ 128), *siaurai aiškinti* (MAŽ 128), *išlaikymas / kalinimas / valdymas iki gyvos galvos* (TTŽ 52), *renta iki gyvos galvos* (AŽ 274), *sprendimas už akių* (SŽ 1168), *baltųjų apykaklių nusikaltimai* (TMD) ir t. t.;

3. *metaforiniai junginiai*, šiai grupei priskiriami tokie metaforiniai terminai, kurie visi, o ne tam tikra jų dalis ar dalys, suvoktini perkeltine reikšme, pvz., *nenugalima jėga* (SŽ 824), *pilkasis kardinolas* (AŽ 160), *Delavero efektas* (normų švelninimas) (LVKŽ 27); *patogi vėliava* (prekybinio laivo įregistravimas užsienio valstybėje palankesnėmis sąlygomis) (MAŽ 105), *darbo jėga* (MAŽ 136), *kraujo kerštas* (LVKŽ 64), *interesų konfliktas* (LVKŽ 47); taip pat daugiažodžiai terminai, kuriuos sudaro ne vienas, o keli metaforiniai dėmenys, pvz., kai vienas metaforine reikšme vartojamas žodis yra pagrindinis termino dėmuo, o kitas – priklausomasis: *teisės spragų užpildymas* (LVKŽ 129), *šiurkštus teisių pažeidimas* (LVKŽ 121), *teisinio reguliavimo mechanizmas* (TMD), arba kai terminas gali turėti du metaforinius priklausomuosius dėmenis, pvz., *prokuroro varda žeminantis poelgis* (SŽ 1053), arba kai abu – tiek pagrindinis, tiek priklausomasis – dėmenys yra metaforiniai, pvz., *įstojusi į bylą šalis* (LVKŽ 50), *laisvės atėmimas iki gyvos galvos*¹⁰ (AŽ 485), *vardo pažeminimas* (SŽ 1015), *būtiniosios ginties ribų peržengimas* (LVKŽ 22);
4. *metaforiniai dūriniai*, jiems priskiriami tokie vienažodžiai teisės terminai, padaryti dūrybos (kompozicijos) būdu ir kurių reikšmė remiasi į vieno iš pamatinių žodžių tiesioginę reikšmę, o

¹⁰ Terminų metaforinėse dalyse vartojami prielinksniai šiame darbe netraktuojami kaip sudarantys atskirą metaforinį dėmenį, pvz., *iki gyvos galvos* vertinamas kaip vienas metaforinis dėmuo, turintis vieną metaforinę reikšmę.

Gedzevičienė, D. 2018. Lietuviški metaforiniai teisės terminai. *Taikomoji kalbotyra* 10: 26–44, www.taikomojikalbotyra.lt

kito – perkeltinė¹¹, pvz., *pilnametis* (AŽ 101), *pilnametystė* (AŽ 16), *streiklaužys* (AŽ 471), *lygiateisiškumas* (TTŽ 83), *viršvalstybiškumas* (LRTB), *aplinkraštis* (LVKŽ 6) ir kt.

Kai kurie mokslininkai sintaksinius santykius įžiūri ne tik dūrinio, bet ir vedinio viduje (tarp pamato ir formanto) ir kiekvieną darinį vertina kaip sintagmą (plačiau žr. Urbutis 2009: 50–51). Žvelgiant iš tokios perspektyvos, tokių teisės terminų kaip *rinkimų apygarda*, *nusikaltimo aplinkybės*, *aplinkės teismas* dėmenys *apygarda*, *aplinkybės*, *aplinkė* ir kt. gali būti vertinami kaip dariniai, kuriuose semantinio pamatavimo (ryšio su pamatiniu žodžiu) pobūdis yra (iš dalies) metaforinis. Vis dėlto šiame straipsnyje šie dariniai tiek dėl tam tikrais atvejais itin didelio atstumo tarp struktūrinės ir realiosios žodžio reikšmės, tiek dėl pamatinio žodžio pasenusių reikšmių ir dėl to šiam darbui, manytina, reikalingos atskiros ir išsamios darybos, etimologijos ir diachroninės analizės studijos kol kas neišskiriami kaip atskira metaforinių terminų grupė ir plačiau netyrinėjami.

Suskaičiuoti, kokią teisės terminų dalį sudaro metaforiniai terminai, nesant aiškinamojo lietuvių teisės terminų žodyno¹² nėra paprasta, vis dėlto toks skaičiavimas atliktas *Lietuvių–vokiečių kalbų žodyno teisininkams* (LVKŽ) pagrindu. Šio žodyno pranašumai lyginant su likusiais tiriamosios medžiagos šaltiniais jau buvo aptarti, jie ir sudarė tokią skaičiavimo galimybę; vienintelis šio žodyno trūkumas – čia veik nėra pateikta veiksmažodinių terminų. Būtent ši žodyno ypatybė ir ganėtinai subjektyvus tyrėjos žvilgsnis į metaforiškumą¹³ šį skaičiavimą leidžia traktuoti tik kaip ganėtinai apytikslį. Nustatyta, kad iš minėtame žodyne pateiktų 7004 teisės sąvokų 613 yra metaforinės (taigi yra arba metaforiniai junginiai, arba metaforiniai dūriniai, arba turi ryškesnio ar

¹¹ Tokių dūrinių metaforiškumas ypač išryškėja, kai į juos žiūrima kaip į glaustą žodžių junginį, kai abu dūrinio sandai remiasi savarankiškais žodžiais, kuriuos tarpusavyje jungia sintaksiniai santykiai. Toks požiūris (tarp dūrinio sandų matyti iš esmės tuos pačius santykius kaip ir tarp savarankiškų žodžių atitinkamame žodžių junginyje) padeda suvokti vidinį santykį tarp dūrinių sudarančių kamienų, reprezentuojančių pamatinius žodžius (Urbutis 2009: 205).

¹² Žodynuose nesant terminų apibrėžimų, tikėtina, kad dalies terminų metaforiškumas buvo neįžvelgtas dėl tyrėjos teisinių sąvokų išmanymo ribotumo.

¹³ Metaforinių terminų atranka neišvengia tyrėjo subjektyvumo pirmiausia dėl nevienodo metaforiškumo laipsnio. Nors metaforinius terminus įprasta vadinti kalbinėmis, sustabarėjusiomis arba mirusiomis metaforomis, žvelgiant atidžiau į jų visumą tampa akivaizdu, kad jų metaforiškumo „išblėsimo“ laipsnis, arba lygis, nevienodas. Tai pastebėjo ir metaforinius terminus tyrusi R. Baltrūnaitė. Ji pagal adaptacijos laipsnį kalboje arba – pagal metaforinio atspalvio praradimą – išskyrė dvi metaforinių terminų grupes: (1) visiškai prisitaikę terminai, jų metaforinis atspalvis tiek išblukęs, jog net nepastebima, kad tas žodis turėjo visai kitą ne termino reikšmę, pvz., *arklio jėga*, *trinties jėga* ir pan.; (2) iš dalies prisitaikę terminai – tai mokslo kalboje vartojami ir pritaipę terminai, bet jų metaforinė išraiška yra gana lengvai pastebima, išlaikusi vaizdingumą ir emocionalumą, pvz., *bobų vasara*, *velniaplaukiai* ir pan. (1998: 39–40). Teisės kalboje pirmosios grupės pavyzdžiais galėtų būti *asmens gynimas teisme*, *teisės pažeidimas*, *baumės dydis*, *šiurkštus Konstitucijos pažeidimas*, *įstatymo priėmimas* ar *laikymasis*, *bylos išsprendimas*, *artimi giminės*, o antrosios grupės, taigi ryškesnio metaforiškumo, pavyzdžiais galėtų būti *protingas terminas*, *lankstus aiškinimas*, *kaltės primetimas*, *horizontali konkurencija* ir kt. Būtent dėl pirmosios grupės terminų metaforiškumo galėtų kilti tyrėjų diskusijų, nes jų metaforiškumo įžvalga neretai būna nulemta asmeninės kalbinės tyrėjo nuojautos; šiame darbe ir pirmoji grupė terminų traktuojami kaip metaforiniai. Antrąją terminų grupę galima traktuoti kaip pusiau leksikalizuotas metaforas (plačiau apie jas žr. 8-ą šio straipsnio išnašą).

Gedzevičienė, D. 2018. Lietuviški metaforiniai teisės terminai. *Taikomoji kalbotyra* 10: 26–44, www.taikomojikalbotyra.lt

blausesnio metaforiškumo sudėtinę dalį ar dalis)¹⁴, tai sudaro apie 8,8 proc. visų šiame žodyne pateiktų teisės terminų. Šiuos skaičius kol kas galima palyginti tik su vienos – metaforinės statybos terminijos – srities statistiniais duomenimis. R. Stunžinas apskaičiavo, kad statybos terminijoje metaforinis sąvokų įvardijimo būdas nėra labai produktyvus – metaforiniai terminai nesudaro nė 1 proc. visų statybos terminų (2006: 62). Galima spėti, kad toks ryškus dviejų sričių terminijos metaforiškumo skirtumas (8,8 ir 1 proc.) gali būti nulemtas, viena vertus, skirtingo tyrėjų žvilgsnio į reikšmės perkėlimą, antra vertus, skirtingo pobūdžio metaforų tikslo sričių. Statybos terminijoje metaforų tikslo sritis gerokai konkretesnė, o teisės srities – abstraktesnė, tad čia metaforinio įvardijimo paralelės poreikis kur kas didesnis.

Kalbant apie metaforinių teisės terminų kilmę būtina atkreipti dėmesį, kad didelė jų dalis greičiausiai yra semantiniai vertiniai iš kitų kalbų, t. y. išoriškai padaryti savo kalbos priemonėmis, bet jų terminologinė metaforinė reikšmė yra skolinta¹⁵. Tai liudija pavyzdžiai iš dvikalbių žodynų, kai terminų metaforiškoji dalis sutampa keliuose kalbose, pavyzdžiui, **lietuvių ir vokiečių**: *apysunkis nusikaltimas* – *schwereres Verbrechen*; *lengvas nusižengimas* – *leichtes Vergehen*; *nuosprendžio švelninimas* – *Urteilmilderung*; *parlamento nario imunitetas* – *parlamentarische Immunität*; *patraukti (ką) atsakomybėn* – *j-n ziehen zur Verantwortung*; *žemos paskatos* – *niedrige Beweggründe*; *įrodinėjimo našta* – *Beweislast*; *kalti veiksmai* – *Schuldhandlungen*; **lietuvių ir rusų**: *apeiti įstatymą* – *oboiti zakon*; *teisminė gynyba* – *sudebnaja zaščita*; *lanksti konstitucija* – *gibkaja konstitucija*; *laimėti bylą* – *vyigrat delo*; *parodymas* – *pokazanije*; *priimti nuosprendį už akių* – *vynesti prigovor zaočno*; *įtraukimas į nusikaltimą* – *ovlečeniye v prestupleniye*; *valstybės organas* – *gosudarstvenyj organ*; **lietuvių ir anglų**: *įstatymo spraga* – *a gap in the law*; *pilnametystė* – *full age*; *geras elgesys* – *good behaviour*; *šešėlinė vyriausybė* – *shadow govern*; *laikytis įstatymo* – *to keep to the law*; *informacijos nutekėjimas* – *leakage of information*; *juodoji rinka* – *black market*;

¹⁴ Būtina patikslinti, kad šiuo atveju skaičiuotos ne atskiros metaforos terminuose, o prasmingi, tekstuose kaip savarankiški vienetai galintys funkcionuoti metaforiniai terminai (terminą gali sudaryti ir kelios metaforos, pvz., terminą *prokuroro vardo pažeminimas* sudaro du savarankiški metaforine reikšme vartojami žodžiai *vardas* ir *pažeminimas*, bet kadangi toks atskiras terminas kaip *prokuroro vardas* neegzistuoja, skaičiuotas vienas metaforinis terminas – *prokuroro vardo pažeminimas*, ir, antra vertus, tiek *šiurkštus konstitucijos pažeidimas*, tiek *konstitucijos pažeidimas* skaičiuoti kaip du atskiri metaforiniai terminai, nes antrasis pasakymas kaip savarankiškas terminas funkcionuoja ir tik su viena metaforine dalimi, taip pat ir sudėtiniai terminai, turintys identišką metaforinį dėmenį, pvz., *teisių pažeidimas* ir *drausmės pažeidimas*, skaičiuoti kaip du atskiri metaforiniai terminai, nes, nepaisant vienodo metaforinio dėmens, šios sąvokos turi skirtingas terminologines reikšmes).

¹⁵ R. Stunžinas, tyręs metaforinius statybos terminus, teigia, jog nemažos dalies šių terminų metaforinė reikšmė gali būti pasiskolinta iš kitų kalbų, nes net 82,5 proc. lietuviškų statybos metaforinių terminų atitinka kitų kalbų terminus, bet drauge pabrėžia, kad lietuviškų ir kitų terminų atitikimą reikėtų aiškinti metaforinės nominacijos universalumu ir kalbų kontaktais (2006). Vilija Celiešienė, tyrusi metaforinius kompiuterijos terminus, teigia, kad dauguma šios srities terminų yra semantiniai vertiniai iš anglų kalbos (2016).

Gedzevičienė, D. 2018. Lietuviški metaforiniai teisės terminai. *Taikomoji kalbotyra* 10: 26–44, www.taikomojikalbotyra.lt

paremti įstatymo projektą – to support a bill. Nurodytos lietuvių ir kitos kalbos atitinkamo termino poros dar nereiškia, kad lietuviškas terminas pasidarytas būtent šios vienos kalbos pavyzdžiu. Kai kurių terminų metaforinės dalys sutampa ne tik pirmiau nurodytose kalbose, jos gali būti bendros trimis, keturioms ir daugiau kalbų, pvz., pinigų *plovimas* – angl. *money laundering*, vok. *Geldwäsche*, rus. *otmyvaniye deneg*; *sunkus nusikaltimas* – vok. *schweres Verbrechen*, rus. *tiažkoje prestuplenije*; *darbo jėga* – vok. *Arbeitskraft*, angl. *labour force*, rus. *rabočaja sila*; *teisės šaka* – angl. *branch of law*, vok. *Zweig des Rechts*; *sunki bausmė* – angl. *heavy punishment*, rus. *tiažkoje nakazaniye*; *teisės šaltiniai* – angl. *source of law*, rus. *istočniki prava*, vok. *Rechtsquelle*.

Siekiant nustatyti, ar terminas yra semantinis skolinys, ar semantinis darinys, kurio termininė reikšmė kilusi iš lietuvių kalbos, gali nepakakti lyginimo tik su minėtomis trimis užsienio kalbomis, reikėtų pasitelkti ir lenkų, prancūzų, lotynų, graikų kalbų pavyzdžių. Pavyzdžiui, teisės termino *įstatymas* pirmoji DLKŽe nurodyta reikšmė yra tam tikras ‘veiksmas’, o antroji – ‘aukščiausiosios valstybės valdžios teisės normų aktas’. Žvelgiant į anglų, vokiečių, prancūzų ir rusų kalbų atitinkamus žodžius, atitikmenų nematyti: *įstatymas* – angl. *law, act*, vok. *Gesetz*, pranc. *loi* (EV), rus. *zakon* (TTŽ 58). Tačiau palyginus su lenkų *ustawa* (‘visuotinai privalomas bendro pobūdžio teisės aktas, patvirtintas parlamento ir prezidento’, SJP), galima spėti, kad lietuvių *įstatymas*, laikantis lietuvių kalbos darybos taisyklių, vis dėlto padarytas atsižvelgiant į atitinkamą lenkų kalbos žodį, greičiausiai išsiverstas pamorfemiu¹⁶. Nors *ustawa*, skirtingai nei *įstatymas*, lenkų kalboje šiuo metu neįvartojama tiesiogine įstatymo kaip veiksmo reikšme, vis dėlto žodyne veiksmožodžiai *ustawiać, ustawić* vartojami reikšme ‘dėti, statyti kokį nors daiktą į tam tikrą vietą (kur nors, ant ko nors)’ (SJP)¹⁷. Abejones, kad *įstatymo* darybos būdo negalima apriboti vien tik teiginiu, kad tai yra sukonkretėjęs priesagos *-ymas* vedinys iš pamatinio žodžio *įstatyti*, sustiprina ir tai, kad veiksmožodis *įstatyti* neturi termininės reikšmės, priešingai nei, pvz., *kurstyti – kurstymas, nusižengti – nusižengimas, išlaikyti – išlaikymas* ir t. t. Tokiu atveju galima spėti, kad termininė reikšmė buvo pasiskolinta iš lenkų kalbos, o lietuvių kalboje žodžio *įstatymas* reikšmių sistemoje formaliai dabar ji traktuojama kaip tiesioginė reikšmė, šiame straipsnyje ji vertinama kaip perkeltinė (metaforinė), nors apskritai dėl itin tolumo abiejų reikšmių ryšio žodžius *įstatymas* ‘veiksmažodis’ reikšmė ir *įstatymas* ‘teisės normų akto’ reikšmė pagrįstai būtų vertinti ir kaip semantinius homonimus.

¹⁶ Neatmestina ir rusų *ustav* pavyzdžio įtaka, nors, anot A. Umbraso, rusų *ustav* greičiausiai lėmė termino *įstatyti* atsiradimą (2010: 134).

¹⁷ Už asmeninę konsultaciją lenkų kalbos klausimais straipsnio autorė dėkoja dr. Teresai Daleckai.

Gedzevičienė, D. 2018. Lietuviški metaforiniai teisės terminai. *Taikomoji kalbotyra* 10: 26–44, www.taikomojikalbotyra.lt

Norint patikslinti, kokios kalbos (arba – kokių kalbų) pavyzdžiu sukurtas konkretus lietuviškas metaforinis terminas, būtina atskira nuodugni kiekvieno termino diachroninė analizė, o tai nėra šio straipsnio tikslas. Šiuo atveju buvo svarbu parodyti tai, kad nors nemenką dalį metaforinių teisės terminų galima traktuoti kaip semantinius skolinius, arba vertinius, vis dėlto tokie ne tik dviem kalboms būdingi semantinės žodžio struktūros pokyčiai įrodo, kad visų šių terminų darybos jokių būdu negalima traktuoti vien kaip pažodinio vertimo, aklo kitos kalbos sekimo. Kalbose esama tiek metaforizacijos specifikos, tiek universalijų, ir būtent dėl universalių mąstymo dėsnų ir panašaus patyrimo daug metaforizacijos atvejų kalbose yra panašūs (Gudavičius 2007: 178). Taigi nors iš pirmo žvilgsnio formaliai tokie terminai gali atrodyti kaip skoliniai, dauguma iš jų lietuvių kalboje yra motyvuoti, darybiniu požiūriu taisyklingi, o jų metaforinė terminologinė reikšmė neprieštarauja leksinei reikšmei.

3. Produktiviausios teisės terminų metaforų ištakų sritys

R. Stunžinas, aptardamas statybos terminijos metaforas, teigia, kad metaforinė statybos terminija yra antropocentristinė – įvardijimo matas yra žmogus, jo kūno sandara, veikla, buitis. Jo skaičiavimu, net per 80 proc. metaforinės statybos terminijos būdingas antropocentrizmas (2006: 63–71). R. Vladarskienė, tirdama metaforinius ekonomikos terminus, pastebėjo, kad nors ekonomikos metaforų perkėlimo motyvacija kiek skiriasi nuo statybos metaforų – čia metaforos grindžiamos ne išoriniu panašumu kaip technikos, statybos terminijoje, o funkcijų panašumu, vis dėlto metaforizavimo kryptis iš esmės ta pati kaip ir statybos terminijoje – antropomorfizmas, kai pagrindinis metaforų modelis yra žmogus kaip socialinis subjektas. Reikšmės perkėlimo pagrindas šiuo atveju yra žmogaus veiklą ir jos komponentus apibūdinantys žodžiai (2012). V. Celiešienė, žvelgdama į kompiuterijos metaforinius terminus, taip pat tvirtina, kad jiems būdingas antropocentrizmas, t. y. vienažodžiai terminai dažniau įvardijami pagal žmogaus, jo kūno sandaros, veiklos, buities pavadinimus ir kur kas rečiau pasitaiko terminų, įvardytų pagal gyvūnijos, augalijos bei kitas gamtos sąvokas (2016: 51).

Siekiant apibūdinti pagrindinę metaforinių teisės terminų metaforizavimo kryptį, arba produktiviausią *ištakų sritį*, taip pat galima teigti, jog ir nagrinėjamoje srityje esama antropocentriškosios krypties, vis dėlto gausiausia šiuo atveju yra daiktiškoji, arba teisės sąvokų daiktinimo, kryptis. Reikia pabrėžti, kad antropocentriška visų pirma yra teisės metaforų *tikslo sritis*, kurią galima apibrėžti kaip visą teisiškai įmanomą reglamentuoti žmogaus veiklą ir santykius įvardijančias sąvokas. Šias daugiau ar mažiau abstrakčias sąvokas metaforiškai linkstama pavadinti

pasitelkus konkrečiosios sferos – materialaus pasaulio objektų funkcijas, požymius, savybes ar žmonių su šiais objektais įprastai atliekamus veiksmus – nusakančios leksikos paralelę. Apibendrintai tokią metaforizavimo kryptį galima būtų įvardyti kaip *concretum pro abstracto*, o perkėlimo motyvacija dažniausiai grindžiama funkcijos, veiksmo, požymio, struktūros panašumu ar bendresnio pobūdžio asociacijomis. Taigi teisės sąvokomis žymimas turinys metaforiškai įsivaizduojamas kaip tam tikras materialus objektas, su kuriuo atliekamas koks nors fizinis veiksmas arba kuris turi tam tikram objektui (dažniausiai daiktui, rečiau – žmogui ar gyvūnui, o dar rečiau – kitam gamtos objektui) būdingų požymių, savybių.

Siekiant išskirti pagrindines lietuviškų teisės terminų metaforizavimo kryptis remiamasi Justinos Urbonaitės pateikta metaforizavimo kryptių klasifikacija. J. Urbonaitė, tirdama, kokios metaforos pagal ištakų sritį vyrauja akademiniame baudžiamosios teisės diskurse, ir gretindama lietuvių ir anglų kalbų duomenis, išskiria tris pagrindines kryptis: *teisės daiktinimas*, *teisės žmoginimas* ir *teisės gamtinimas* (2017). Tokia klasifikacija pasirodė paranki ir grupuojant teisės terminų metaforas pagal ištakų sritis, tiesa, šiuo atveju, siekiant išvengti tyrėjos žvilgsnio kategoriškumo ir subjektyvios interpretacijos, *teisės žmoginimo* kryptis patikslinta ir įvardyta kaip *teisės žmoginimas / gyvinimas*, be to, išskirta ir ketvirtoji metaforų grupė – *teisės daiktinimas / žmoginimas*. Pastarosios grupės atsiradimas nulemtas to, jog svarstant, kuriai grupei priskirti metaforą, būna akivaizdu, kad metaforoje aktualizuota savybė ar funkcija gali būti būdinga tiek žmogui, tiek daiktui, pvz., *diplomatinė neliečiamybė* – liesti / neliesti galima tiek daiktą, tiek žmogų; *narystės sustabdymas* – sustabdyti galima tiek žmogų, tiek automobilį ir pan., *teisės praradimas* – praradimas gali būti siejamas tiek su daikto, tiek su žmogaus praradimu ir t. t. Taigi tokie diskutuoti atvejai skiriami teisės daiktinimo / žmoginimo grupei. Skaičiavimas apsiriboja LVKŽ pateikta medžiaga (iš viso 7004 terminai, iš jų 613 metaforinių):

- a) *teisės sąvokų daiktinimas* – 411 terminų, arba 67,04 proc. visų metaforinių terminų: itin dažnai metaforiškai su teisės sąvokų turiniu atliekami veiksmai, kurie realybėje paprastai atliekami su materialiais objektais, pvz., *iškraipyti konkurenciją*, *žalos sumažinimas*, *juridinio asmens išdalijimas*, *specialiosios teisės atėmimas*, *prievolės pažeidimas*, *prievolės įvykdymo atidėjimas*, *procesinių teisių perėmimas*, *bausmės švelninimas*, *teisių turėtojas*, *baudžiamosios bylos atnaujinimas*, *teisės įgijėjas* ir t. t.; neretai teisės sąvokos turinys turi įvairių materialiam, apčiuopiamam ir regiamam objektui būdingų požymių – jis turi formą, ribas, gali būti tam tikro dydžio, svorio, aukščio, tūrio, yra dalomas, erdvėje užima tam tikrą vietą ar teritoriją ir pan., pvz., *didelė žala*, *atsakomybės išplėtimas*, *įgaliojimų viršijimas*, *lygiagretūs*

- veiksmai, laisvės apribojimas, nepilnametis, kryžminė apklausa*; esama užuominų apie pastato dalis, pvz., *rinkos atvėrimas, uždaras posėdis, pamatinis susitarimas*;
- b) *teisės sąvokų žmoginimas / gyvinimas* – 113 terminų, arba 18,59 proc., pvz., minimos bendrosios žmogų apibūdinančios sąvokos, pvz., *konstitucijos dvasia, juridinis asmuo, teisinė sąmonė*; teisės sąvokoms priskiriamos tik žmogui būdingos savybės, pvz., *sąžiningas procesas, protinga kaina, baudmės griežtinimas, gera valia, kalti veiksmai*; įvairūs žmonių ar gyvūnų veiksmai, jiems būdingos ypatybės, pvz., *ekonominis išsivystymas, teisės perėjimas, termino suėjimas, daikto žuvimas, patariamoji institucija, patronuojanti bendrovė*; tam tikri teisiniai veiksmai ir santykiai nusakomi karo ir gynybos leksika, pvz., *gynybos priemonė, vartotojų teisių gynimas, kova su terorizmu*; esama užuominų apie žmogaus ar gyvūno sveikatą, kūno sandarą, pvz., *imunitetas nuo baudžiamosios jurisdikcijos, paieškos organas, terminas iki gyvos galvos*;
- c) *teisės sąvokų daiktinimas / žmoginimas* – 79 terminai, arba 12,88 proc., pvz., *nukreipimas į trečiosios valstybės teisę, nusikaltimo slėpimas, aukštesnės instancijos teismas, kapitalo judėjimas, kainų kritimas, daiktinių teisių suvaržymas*;
- d) *teisės sąvokų gamtinimas* – 10 terminų, arba 1,63 proc., pvz., *pajamų šaltinis, rinkos susiliejimas, teisės šaka, kurstyti*.

4. Išvados

1. Atlikus skaičiavimus vieno teisės terminų šaltinio pagrindu nustatyta, kad lietuviški metaforiniai terminai sudaro apie 8,8 proc. visų teisės terminų.
2. Straipsnyje pagal formaliuosius lingvistinius požymius, remiantis dviem – sintaksinio žodžių ryšio žodžių junginyje (žiūrima, ar metaforine reikšme vartojamas dėmuo yra priklausomasis, ar pagrindinis dėmuo žodžių junginyje) ir morfologinio požymio – kriterijais išskiriamos keturios terminų metaforų grupės: (1) *kai metaforine reikšme vartojamas žodis yra pagrindinis termino dėmuo*; pagal tai, kokia kalbos dalimi reiškiamas metaforinis dėmuo, dar išskiriami tokie du pogrupiai: (a) daiktavardinės metaforos; (b) veiksmažodinės metaforos. Šiame straipsnyje, priešingai lietuvių terminologijos tradicijai, ir veiksmažodiniai specialios reikšmės junginiai priskiriami terminams; (2) *kai metaforine reikšme vartojamas žodis yra priklausomasis termino dėmuo*; (3) *metaforiniai junginiai* (priskiriami (a) terminai, kurių perkeltinė reikšmė kyla iš viso termino, o ne iš atskirų jo dėmenų, taip pat (b) daugiažodžiai

- terminai, kuriuos sudaro ne vienas, o keli metaforiniai dėmenys; (4) *metaforiniai dūriniai*, kurių reikšmė remiasi į vieno iš pamatinių žodžių tiesioginę reikšmę, o kito – perkeltinę.
3. Kilmės požiūriu formaliai dalis lietuviškų metaforinių teisės terminų, kurių terminologinė reikšmė kilusi iš lietuvių kalbos, gali būti vertinami kaip semantiniai dariniai, o kita dalis, kurie turi metaforinių dėmenų atitikmenis kitose kalbose, – kaip semantiniai vertiniai. Vis dėlto dėl mąstymo universalijų, kurios būdingos ir metaforizacijai, dalis pastarosios grupės terminų gali būti traktuojami ne tik kaip semantiniai skoliniai, bet kaip dariniai, nulemti kelioms kalboms vienodo metaforinių reikšmių atsiradimo modelio.
  4. Straipsnyje išskirtos keturios teisės sąvokų metaforizavimo lietuviškuose teisės terminuose kryptys – teisės sąvokų *daiktinimas* (67,04 proc. visų metaforų), *žmoginimas / gyvinimas* (18,59 proc.), *daiktinimas / žmoginimas* (12,88 proc.), *gamtinimas* (1,63 proc.). Taigi ištyrus konceptualųjį metaforinių teisės terminų lygmenį, nustatyta, kad teisės metaforų *tikslo sritis* – daugiau ar mažiau abstrakčios teisės sąvokos, kuriomis įvardijama visa teisiškai reglamentuojama žmogaus veikla ir santykiai. Šių metaforų *ištakų sritis* – konkrečiojo mus supančio materialaus pasaulio objektus, jų požymius ir funkcijas bei žmogaus su jais atliekamus veiksmus įvardijanti leksika. Žvelgiant į statistiką matyti, kad produktyviausia teisės metaforų ištakų sritis – daiktai, antra pagal produktyvumą – žmogus su jam būdingomis fizinėmis ir psichinėmis savybėmis.

Šaltiniai ir jų santrumpos

- AŽ – *Anglų–lietuvių kalbų teisės žodynas*. Parengė O. Armalytė, L. Pažūsis. Vilnius: Alma littera, 1998.
- DLKŽe – *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. Vyr. red. S. Keinys. Šeštasis (trečiasis elektroninis) leidimas. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2006; internetinė versija 2011. Prieiga internetu: <http://dz.lki.lt/>
- EV – *Europos žodynas (tezauras) „Eurovoc“*. Prieiga internetu: <http://www3.lrs.lt/pls/ev/ev.main>
- LRTB – *Lietuvos Respublikos terminų bankas*. Prieiga internetu: <http://www.vlkk.lt/lit/terminai>
- LVKŽ – *Lietuvių–vokiečių kalbų žodynas teisininkams*. Parengė Y. Goldammer, S. Plaušinitis. Vilnius: TEV leidykla, 2006.
- MAŽ – *Mokomasis anglų–lietuvių kalbų teisės terminų žodynas*. Parengė V. Bitinaitė. Vilnius: Eugrimas, 2008.
- SŽ – *Lietuvos Respublikos įstatymuose vartojamų sąvokų žodynas*. Parengė R. Mockevičius. Vilnius: Registrų centras, 2015.

Gedzevičienė, D. 2018. Lietuviški metaforiniai teisės terminai. *Taikomoji kalbotyra* 10: 26–44, www.taikomojikalbotyra.lt

SJP – *Słownik języka polskiego* pod red. W. Doroszewskiego. 1997. Prieiga internetu: <http://sjp.pwn.pl/>

TMD – *teisės mokslo darbai (asmeninis autorės archyvas)*.

TTŽ – *Teisinių terminų žodynas*. Sudarė A. Žiurlys. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1954.

Literatūra

Baltrūnaitė, R. 1998. Metaforiniai terminai. *Terminologija* 5, 36–47.

Celiešienė, V. 2016. Žodžių reikšmių keitimas kaip vienas svarbiausių terminijos kūrimo būdų. *Santalka: filologija, edukologija* 24 (1), 45–54.

Gaivenis, K. 2002. *Lietuvių terminologija: teorijos ir tvarkybos metmenys*. Vilnius: LKI leidykla.

Gedzevičienė, D. 2015. Metaforinė *ribų* ir *ribojimų* konceptų raiška teisės mokslo darbuose. *Respectus Philologicus* 28 (33), 99–108.

Gražytė R., N. Maskaliūnienė. 2009. Translation of conceptual metaphor in the legal discourse of EU White Papers. *Vertimo studijos* 2, 71–87.

Gudavičius, A. 2007. *Emolinguistika (Tauta kalboje)*. Šiauliai: VšĮ Šiaulių universiteto leidykla.

Gudavičius, A. 2014. Ištakos srities raiška metaforiniuose pasakymuose. *Filologija* 19, 33–47.

Jakaitienė, E. 2009. *Leksikologija*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

Kanapeckas, I., L. Kasparė. 2012. Metaphorical business terms in English and their equivalents in Lithuanian. *Kalba ir kontekstai* 5 (1), 81–89.

Koženiauskienė, R. 2005. Konceptualiųjų metaforų etinis aspektas advokatų kalbose. *Filologija* 10, 52–56.

Koženiauskienė, R. 2009. *Juridinės retorikos pagrindai*. Vilnius: Registrų centras.

Lakoff, G. 1993. The contemporary theory of metaphor. *Metaphor and Thought*. A. Ortony (ed.). Cambridge: Cambridge University Press, 203–251.

Marcinkevičienė, R. 1994. Metafora nemetafora. *Naujasis židinys* 4, 76–81.

Marina, V. 2006. The analysis of English metaphorical terms and their Lithuanian and Russian equivalents from the perspective of linguistic relativity. *Tiltai* 2, 98–108.

Maskaliūnienė, N., M. Paura. 2013. Kompiuterių virusologijos terminų paradigmniai semantiniai santykiai ir šaltiniai. *Vertimo studijos* 6, 130–140.

Petrėnienė, O. 2010. Metaforų vartojimas mokslo populiariamuosiuose tekstuose. *Žmogus ir žodis* 1, 128–134.

Raffaelli, I., D. Katunar. 2016. A discourse approach to conceptual metaphors: A corpus-based analysis of sports discourse in Croatian. *Studia Linguistica Universitatis Iagellonicae Cracoviensis* 133 (2), 125–147.

Ritchie, D. 2012. *Metaphor. Key Topics in Semantics and Pragmatics*. Cambridge: Cambridge University Press.

Stunžinas, R. 2006. Lietuviški metaforiniai statybos terminai. *Terminologija* 13, 62–73.

- Gedzevičienė, D. 2018. Lietuviški metaforiniai teisės terminai. *Taikomoji kalbotyra* 10: 26–44, www.taikomojikalbotyra.lt
- Šeškauskienė, I., J. Stepančuk. 2014. Evidence speaks for itself: metaphors in courtroom hearings. *Filologija* 19, 102–120.
- Šeškauskienė, I., M. Talačka, V. Niunka. 2016. How dirty is dirty money in English and Lithuanian? Metaphors in EU directives on some criminal matters: a cross-linguistic analysis. *Žmogus ir žodis (Svetimosios kalbos)* 18 (3), 80–102.
- Toleikienė, R. 2013. Metaforos, kuriomis gyvenome Londono olimpiados metu. *Filologija* 18, 152–162.
- Umbrasas, A. 2010. *Lietuvių teisės terminija 1918–1940 metais*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Umbrasas, A. 2014. Motininė įmonė ir dukterinė įmonė: nuo žodynų iki teisės aktų. *Terminologija* 21, 90–110.
- Urbonaitė, J. 2015. A cross-linguistic study of metaphor in legal research articles: the case of criminal justice. *Tarp eilučių: lingvistikos, literatūrologijos, medių erdvė: Tell me 2014*, Vilnius: Vilniaus universitetas, 13–28.
- Urbonaitė, J. 2017. Metafora akademiniam baudžiamosios teisės diskurse: gretinamasis tyrimas. Pranešimo pateiktis – LITAKA. Prieiga internetu: http://www.litaka.lt/file/Justinos_Urbonaites_pranesima__LITAKAI_2017_01_06.pdf, žiūrėta 2017-04-26.
- Urbutis, V. 2009. *Žodžių darybos teorija*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Vladarskienė, R. 2012. Metaforiniai ekonomikos terminai. *Terminologija* 19, 83–93.
- Zaikauskas, E. 2014. Terminų vertimo būdai Europos Sąjungos teisės aktų vertimuose į lietuvių kalbą. *Terminologija* 21, 71–89.
- Žilinskienė, V. 2001. Teisės terminai ir terminų žodynai. *Jurisprudencija* 21 (13), 165–170.

Lietuviški metaforiniai teisės terminai

Dalia Gedzevičienė

Santrauka

Straipsnyje analizuojami lietuviški metaforiniai teisės terminai, kurie sudaro maždaug apie 8,8 proc. visos teisės terminijos. Remiantis formaliųjų lingvistinių požymių lygmeniu išskirtos keturios pagrindinės metaforinių terminų raiškos grupės: (1) kai metaforine reikšme vartojamas žodis yra pagrindinis termino dėmuo; pagal tai, kokia kalbos dalimi reiškiamas metaforinis dėmuo, dar išskiriami tokie du pogrupiai: (a) daiktavardinės metaforos, pvz., *įstatymo spraga*, *teisės šaltinis*; (b) veiksmažodinės metaforos, pvz., *laikytis įstatymo*, *paremti įstatymo projektą*. Šiame straipsnyje, priešingai lietuvių terminologijos tradicijai, ir veiksmažodiniai specialios reikšmės junginiai priskiriami terminams; (2) kai metaforine reikšme vartojamas žodis yra priklausomasis termino dėmuo, pvz., *sunki bausmė*, *juodoji rinka*; (3) metaforiniai junginiai, pvz., *Delavero efektas*; (4) metaforiniai dūriniai, pvz., *pilnametystė*.

Straipsnyje išskirtos keturios lietuviškų teisės sąvokų metaforizavimo kryptys ir apskaičiuota, kokią dalį metaforų jos aprėpia – (1) teisės sąvokų daiktinimas (67,04 proc. visų metaforų), pvz., *duoti parodymus, įstatymo ribos, tuščias grasinimas*; (2) žmoginimas / gyvinimas (18,59 proc.), pvz., *sąžiningas procesas, diplomatinis imunitetas*; (3) daiktinimas / žmoginimas (12,88 proc.), pvz., *bylos sustabdymas, aukštesnioji instancija*; (4) gamtinimas (1,63 proc.), pvz., *teisės šaka*. Taigi taikant konceptualiųjų metaforų analizę nustatyta, kad teisės metaforų tikslo sritis – daugiau ar mažiau abstrakčios teisės sąvokos, kuriomis įvardijama visa teisiškai reglamentuojama žmogaus veikla ir santykiai, apibendrintai tokią tikslo sritį galima traktuoti kaip abstrakčią, o produktyviausios teisės metaforų ištakų sritys – (1) konkrečiojo mus supančio materialaus pasaulio objektai, dažniausiai – daiktai, jų požymiai ir funkcijos bei žmogaus su jais atliekami veiksmai ir (2) žmogus su jam būdingomis fizinėmis ir psichinėmis savybėmis.

Lithuanian metaphorical legal terms

Dalia Gedzevičienė

Summary

The article analyses Lithuanian metaphorical legal terms, which account for about 8.8 per cent of all legal terms in Lithuanian. Based on formal linguistic attributes, four main groups of metaphorical terms were identified: (1) terms with a metaphorical headword, which subsumes two groups distinguished according to the part of speech: (a) noun metaphors, e.g. *įstatymo spraga* ‘a gap in the law’, *teisės šaltinis* ‘source of the law’; (b) verb metaphors, e.g. *laikytis įstatymo* ‘to keep to the law’, *paremti įstatymo projektą* ‘to support a bill’. In this article, differently from a fairly well-established tradition of Lithuanian terminology, verb-based phrases with a special meaning are also classified as terms; (2) terms with a metaphorical subordinate constituent, e.g. *sunki bausmė* ‘heavy punishment’, *juodoji rinka* ‘black market’; (3) metaphorical expressions, e.g. *Delavero efektas* ‘Delaware-effect’; (4) metaphorical compounds, e.g. *pilnametystė* ‘full age’.

The paper has identified four trends of metaphoricity in Lithuanian legal terms (1) conceptualising legal issues as things or objects (67.04 per cent of all metaphorical terms), e.g. *duoti parodymus* ‘to give evidence’, *įstatymo ribos* ‘limits of law’, *tuščias grasinimas* ‘empty threat’; (2) conceptualising legal issues as humans or animals (18.59 per cent), e.g. *sąžiningas procesas* ‘fair trial’, *diplomatinis imunitetas* ‘diplomatic immunity’; (3) conceptualising legal issues as objects or humans (12.88 per cent), e.g. *bylos sustabdymas* ‘stay of proceedings’, *aukštesnioji instancija*

Gedzevičienė, D. 2018. Lietuviški metaforiniai teisės terminai. *Taikomoji kalbotyra* 10: 26–44, www.taikomojikalbotyra.lt

‘higher instance’; (4) conceptualising legal issues as some natural phenomena (1.63 per cent), e.g. *teisės šaka* ‘branch of law’. The conceptual metaphor analysis has shown that the target domain of legal metaphors mostly includes abstract concepts referring to legally regulated human activities and relations. The most productive source domain of these metaphors includes (1) objects of the material concrete world around us, mostly things, their attributes and functions, and human actions closely linked to them, and (2) living beings with their physical and mental characteristics.

Keywords: metaphorical terms; metaphor; trends of metaphoricity; legal terms; dictionary of terms; lexicography.

Įteikta: 2018 m. vasario mėn.

Paskelbta: 2018 m. gegužės mėn.